

Οι είλωτες της πληροφορικής

Γράφει ο: Κωνσταντίνος Τσουκαλάς

Σε προηγούμενο σημείωμά μου, επεσήμεινα ότι η καταπελτώδης ανάπτυξη της τεχνικής και η τεράστια αύξηση της παραγωγικότητας όχι μόνο δεν φαίνεται να έχουν οδηγήσει σε βελτίωση των όρων της εξαρτημένης εργασίας, αλλά πιέζουν αντίθετα προς την κατεύθυνση της περαιτέρω υποβάθμισης της κατάστασης των εργαζομένων μέσω της πλήρους απορύθμισης της αγοράς εργασίας. Και υπογράμμισα ότι, υπό τις παρούσες τουλάχιστον συνθήκες, η πανάρχαια επαγγελία της απελευθέρωσης των ανθρώπων από τα δεινά του μόχθου φαίνεται να απομακρύνεται όλο και περισσότερο: παρ' όλο που θα ήταν πλέον δυνατόν η εξ αντικειμένου συνολικά «ολιγότερη» κοινωνική εργασία που είναι τεχνικά αναγκαία για να παραχθούν σε πλανητική κλίμακα τα αγαθά και οι υπηρεσίες, να «μοιράζεται» πιο ισόμερα και πιο δίκαια ανάμεσα στους ανθρώπους, οι τρέχουσες αγοραίες μορφές του καταμερισμού της εργασίας οδηγούν σε ολοένα μεγαλύτερες ανισότητες και σε ολοένα οξύτερα κοινωνικά αδιέξοδα. Ενώ οι άνεργοι και οι μη απασχολήσιμοι πολλαπλασιάζονται, οι εργαζόμενοι βρίσκονται όλο και πιο ασφυκτικά καθημαγμένοι στις νόρμες της παραγωγίστικης μεγιστοποίησης.

Θα έλεγε βέβαια κανείς ότι κάτι τέτοιο δεν θα συμβαίνει εκεί που προάγονται οι τεχνολογίες «αιχμής», οι οποίες υποτίθεται ότι επιστρατεύουν τους εκλεκτούς και ταλαντούχους εκείνους νέους μέσα από τους οποίους το σύστημα απεικονίζει το λαμπρό μέλλον του. Υψηλά ειδικευμένη και αδρά αμειβόμενη, η αφρόκρεμα αυτή των εργαζομένων ανοίγει τον δρόμο για νέες μορφές εργασίας, πιο ελεύθερες, πιο δημιουργικές και πιο ευχάριστες. Και παρ' όλο που οι τομείς αυτοί δεν απασχολούν παρά μικρό ποσοστό των εργαζομένων, αντιπροσωπεύουν προφανώς το μέλλον. Έτσι τουλάχιστον ισχυρίζονται εκείνοι που εμφανίζονται πεπεισμένοι ότι με τη βοήθεια της υψηλής τεχνολογίας οδεύουμε πλησίστιοι προς έναν παράδεισο στον οποίο όλοι οι ικανοί και καταλλήλως εκπαιδευμένοι θα έχουν αυτομάτως πρόσβαση. Βρισκόμαστε, μας λένε, σε μια μεταβατική περίοδο στην οποία επικρατεί ακόμη μια αναντιστοιχία ανάμεσα στις απαιτήσεις της τεχνολογίας και στις γνώσεις των εργαζομένων. Στη διάρκεια δε της περιόδου αυτής, είναι φυσικό να υπάρξουν τα θύματα εκείνα της προόδου που δεν έχουν προφθάσει να προσαρμοσθούν στα κελεύσματα της νέας

εποχής. Κάθε «επανάσταση» έχει μοιραία και ορισμένες αρνητικές παρενέργειες. Χρειάζεται λοιπόν «υπομονή».

Ποια είναι η αλήθεια

Αλίμονο, η αλήθεια είναι εντελώς διαφορετική. Μολονότι όχι κατ' ανάγκην ζοφερό, το εργασιακό μέλλον που ανοίγεται μπροστά μας δεν φαίνεται πάντως ρόδινο. Οι εργαζόμενοι σε τομείς υψηλής τεχνολογίας δεν επικαθορίζονται λιγότερο ασφυκτικά από την αδυσώπητη σκοπιμότητα της αύξησης της παραγωγικότητας από εκείνους που εργάζονται ως ανθρακωρύχοι, ως ανειδίκευτοι εργάτες σε κλωστοϋφαντουργία, ως λαντζέρηδες σε εστιατόρια ή ως υπάλληλοι τουριστικών πρακτορείων. Δεν είναι η επιστήμη και η τεχνολογία εκείνες που ορίζουν τις συνθήκες εργασίας αλλά το σύστημα των κοινωνικών σχέσεων. Και αν δεν αλλάξουν οι τελευταίες, ελάχιστα είναι δυνατόν να βελτιωθούν ουσιαστικά.

Αυτό τουλάχιστον συνάγεται από αυτά που συμβαίνουν στην πιο θεαματικά επιτυχημένη εταιρεία των τελευταίων ετών: την περίφημη «Άμαζον», ιδιοκτησίας του «ημετέρου» ή «ημιημετέρου» κ. Τζεφ Μπέζος, που μέσα σε ελάχιστο καιρό - ιδρύθηκε μόλις το 1995 - έφερε τα πάνω κάτω στον κόσμο των εκδόσεων και του βιβλίου. Εγκαινιάζοντας τον εντοπισμό και την παραγγελία βιβλίων και εντύπων κάθε λογής μέσω του Διαδικτύου, η «Άμαζον» απειλεί ήδη με συρρίκνωση, αν όχι με εξαφάνιση, όλες τις μεγάλες και ήδη εξαιρετικά συγκεντρωμένες εταιρείες που ελέγχουν την κυκλοφορία του βιβλίου, στον αγγλόφωνο τουλάχιστον κόσμο. Η καινοτομία είναι από κάθε άποψη αξιοπρόσεκτη: οι χρήστες εξυπηρετούνται ταχύτατα, η πληροφορία ρέει αφειδώς και οι υπερεξειδικευμένοι εργαζόμενοι δεν απειλούνται ούτε από την ορθοστασία και το λουμπάγκο ούτε από τις όλο και πιο μακρές υπερωρίες ούτε καν από τις ιδιοτροπίες των πελατών. Μιλάνε και διεκπεραιώνουν τα πάντα μέσω ηλεκτρονικών υπολογιστών, Διαδικτύου και τηλεφώνων, πίνοντας την κόκα-κόλα τους ή την μπύρα τους και ίσως ακόμη καπνίζοντας και ολίγη μαριχουάνα όπως αρμόζει στους πρόσφατους αποφοίτους του Μπέρκλεϊ ή του Στάνφορντ. Οι περισσότεροι εξάλλου μένουν στο Σιάτλ, όπου και η έδρα της εταιρείας, πολύ γνωστή τόσο για τις «ανατρεπτικές» πολιτικές δραστηριότητες που εκτυλίσσονται στους πεντακάθαρους δρόμους της όσο και για την περιώνυμη ανοχή της για κάθε λογής εκκεντρικούς, καλλιτέχνες, γενειοφόρους, περιθωριακούς ή ακόμη και ομοφυλόφιλους που συνωστίζονται στα μπαράκια της. Με άλλα λόγια λοιπόν, παράδεισος.

Οι έγκλειστοι των γραφείων

Ίσως όμως ταυτοχρόνως και κόλαση. Οι νέοι προνομιούχοι επιστήμονες δουλεύουν κατά δυάδες ή τριάδες - προφανώς για να αλληλοελέγχονται - έγκλειστοι σε μικροσκοπικά κουβούκλια που χωρίζονται με αμμοβολημένα τζάμια από τα πανομοιότυπα διπλανά τους. Φοράνε μόνιμα μια τηλεφωνική κάσκα στο κεφάλι, έτσι ώστε τα δάκτυλά τους να μη χρειάζεται ποτέ να εγκαταλείψουν το πληκτρολόγιο με το οποίο γράφουν, καταλογογραφούν, κατηγοριοποιούν και διοχετεύουν τις συνεχείς παραγγελίες που τους δίνονται από το τηλέφωνο. Το αφτί τους συνδέεται έτσι κατ' ευθείαν με το πλήκτρο. Αν χρειασθεί οφείλουν βέβαια να απαντούν και προφορικά στο συνομιλητή τους, αλλά η φωνή τους δεν επιτρέπεται να είναι τόσο υψηλόφωνη, ώστε να ενοχλείται ο συγκουβουκλιούχος, ούτε όμως και τόσο χαμηλή, ώστε να αποθαρρύνεται ο πελάτης. Και όλα αυτά με ρυθμούς που δεν απέχουν από εκείνους που είχαν τρελάνει τον Τσάρλι Τσάπλιν στους «Μοντέρνους Καιρούς». Όποιος περάσει λιγότερο από «τόσες» παραγγελίες την ώρα, απλώς απολύεται. Θα υπάρξουν πάντα νεότεροι και πιο ανυποψίαστοι απόφοιτοι της πληροφορικής του Μπέρκλεϊ για να πληρώσουν αμέσως την κενωθείσα θέση.

Αυτή είναι η κατάσταση στις νέες υπερσύγχρονες επιχειρήσεις. Και θα ήταν περίεργο να ήταν διαφορετική. Η απορύθμιση της εργασίας και η οιονεί εξαφάνιση των εργασιακών εγγυήσεων στις ΗΠΑ δεν αφήνει πολλά περιθώρια αντίστασης. Βέβαια, όπως μας διαβεβαιώνουν οι ζηλωτές των κοινωνικών στατιστικών, «εκεί» υπάρχει «πλήρης απασχόληση», αφού η ανεργία έχει περιορισθεί στο 4%. Πράγμα που είναι ίσως τεχνικά αληθές. Αλλά για να προκύψει το ποσοστό αυτό προϋποτίθενται δύο στατιστικές αλχημείες: από τη μια μεριά, οι πάμπολλοι ευκαιριακά ή πρόσκαιρα εργαζόμενοι υπό απάνθρωπες συνθήκες, όπως και εκείνοι που μπεινοβγαίνουν καθημερινά στο σύστημα απασχόλησης δίχως να μπορούν να ριζώσουν σε καμία δουλειά, θεωρούνται ως κανονικοί εργαζόμενοι. Από την άλλη μεριά οι απόλυτα εξαθλιωμένοι που δεν ελπίζουν πια σε τίποτε και δεν εγγράφονται καν ως άνεργοι παύουν να καταμετρούνται ως μέλη του εργασιακού δυναμικού. Το ίδιο δε συμβαίνει με τα εκατομμύρια των εγκλείστων σε σωφρονιστικά ιδρύματα. Και αυτοί βέβαια δεν είναι δυνατόν να υπολογίζονται ως κατά κυριολεξία άνεργοι, παρ' όλο που οι περισσότεροι από τους οποίους οφείλουν την κοινωνική τους περιθωριοποίηση και τον «στατιστικό αποκλεισμό» τους στο σύστημα μιας «πλήρους απασχόλησης» που τους ξερνάει κατά βούλησιν. Έτσι, ακριβώς οι αριθμοί άγονται να ευημερήσουν.

Ανώμαλη προσγείωση

Αυτός λοιπόν είναι ο παράδεισος που προσφέρεται στους ευτυχείς μετέχοντες σε τομείς τεχνολογικής «αιχμής», υπό ένα κοινωνικό και εργασιακό καθεστώς «αιχμής» στην κατ' εξοχήν χώρα «αιχμής». Η παραγωγή και η οικονομία ανθίζουν, αλλά οι εργαζόμενοι είναι πάντα είλωτες. Ίσως μάλιστα οι σημερινοί υπερπροσαρμοσμένοι είλωτες να βρίσκονται εξ αντικειμένου σε χειρότερη μοίρα από τους προκατόχους τους. Αντίθετα με τους παλαιούς που μπορούσαν να αντιμετωπίζουν τη μοίρα τους με καρτέρια, οι νέοι δουλοπάροικοι σπούδασαν, ονειρεύτηκαν, προσπάθησαν και ήλπισαν. Πίστεψαν στις ικανότητές του, προσυπέγραψαν τη λογική του συστήματος και αμολήθηκαν στον κόσμο που έμελλε να κατακτήσουν. Ως υπερειδικευμένοι και εκλεκτοί συμβόλιζαν το μέλλον της ακατάπαυστης προόδου. Η ανώμαλη προσγείωση ίσως λοιπόν να είναι ακόμη πιο επώδυνη γι' αυτούς. Δεν έχουν καν την επιλογή να επιβιώσουν στα κράσπεδα της κοινωνίας και δεν μπορούν να μετατραπούν σε περιθωριακούς δίχως τεράστιο ψυχικό κόστος. Αν εγκαταλείψουν την εταιρεία ή αν απολυθούν δεν θα κινδυνεύουν μόνο από την εργασιακή και κοινωνική υποβάθμιση, αλλά θα έχουν και το στίγμα της εσωτερικής αποτυχίας. Για όσο καιρό λοιπόν μπορούν θα μείνουν στην εξουθενωτική δουλειά που τους έλαχε, ελπίζοντας απλώς στη μελλοντική προαγωγή τους. Επί του παρόντος παραμένουν απλώς αντεπιστέλλοντα μέλη της ευτυχισμένης «οικογένειας αιχμής» για το καλό της οποίας υποτίθεται ότι πεθαίνουν όλοι καθημερινά. Μιας «οικογένειας» ο τζίρος της οποίας έχει ήδη φτάσει τα τέσσερα δισ. δολάρια. Μιας οικογένειας που όπως εκείνη του Κρόνου κάνει παιδιά για να τα τρώει. Όπως άλλωστε συμβαίνει με όλες τις καλές οικογένειες.

Ο κ. Κωνσταντίνος Τσουκαλάς είναι καθηγητής της Κοινωνιολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Δημοσιευμένο στις 19 Μαρτίου 2000 στο Βήμα.